NÁTTÚRUSTOFA VESTFJARÐA
Fornleifadeild

Fornleifaskráning vegna fyrirhugaðrar íbúðabyggðar í landi Hóls, Bíldudal

Atli Rúnarsson

NV nr. 26-22
Maí 2022

Náttúrustofa Vestfjarða
Aðalstræti 12, 415 Bolungarvík
Kennitala: 610397-2209
Sími: 456-7005
Netfang: nave@nave.is
http://www.nave.is

NÁTTÚRUSTOFA VESTFJARÐA		**Dagsetning: Maí 2022**
Skýrsla nr: **NV nr. 26-22**	**Verknúmer:** 623	**Dreifing:** ☐ **Opin** ☐ **Lokuð til: 1.4.2022** ☐ **Háð leyfi verkkaupa**
Heiti skýrslu: FORNLEIFASKRÁNING VEGNA FYRIRHUGAÐRAR ÍBÚÐABYGGÐAR Í LANDI HÓLS, BÍLDUDAL		**Blaðsíður: 10** **Upplag:**
Höfundur: Atli Rúnarsson		**Fjöldi korta: 1** **Gerð skýrslu/verkstig:**
Verkefnisstjóri: Margrét H. Hallmundsdóttir		**Unnið fyrir:** Vesturbyggð
Útdráttur Fonleifaskráning á byggingarreit í landi Hóls við Bíldudal í Vesturbyggð. Engar minjar fundust á svæðinu við vettvangsskáningu.		
Lykilorð íslensk: Fornleifaskráning, Hóll, Bíldudalur, Deiliskipulag		**Lykilorð ensk:** Archaeolgocal Survey, Hóll, Bíldudalur
Undirskrift verkefnastjóra: **Margrét Hallmundsdóttir**		**Yfirfarið af:** **MHH**

EFNISYFIRLIT

1. INNGANGUR 3
2. AÐFERÐAFRÆÐI 3
2.1 TILGANGUR FORNLEIFASKRÁNINGAR 4
2.2 SKRÁNING FORNLEIFA 5
3. SKIPULAGSSVÆÐIÐ 5
4. HÓLL 6
5. NIÐURSTÖÐUR 7
6. HEIMILDASKRÁ 8
7. KORT 9

1. INNGANGUR

Að beiðni Vesturbyggðar réðst fornleifadeild Náttúrustofu Vestfjarða í fornleifaskráningu vegna fyrirhugaðrar íbúðabyggðar í landi Hóls á Bíldudal. Skráningarsvæðið nær einungis yfir lítinn hluta jarðarinnar og er búið að raska eða slétta stærstan hluta þess. Vettvangsvinna fór fram þann 5. maí 2022 og fór Atli Rúnarsson, fornleifafræðingur hjá Náttúrustofu Vestfjarða, á vettvang og sá hann einnig um korta- og skýrslugerð.

Engar minjar fundust á vettvangi og engar heimildir fundust um minjar á svæðinu.

2. AÐFERÐAFRÆÐI

Aðferðafræði rannsóknarinnar byggir fyrst og fremst á fornleifaskráningu á vettvangi en að auki var farið yfir helstu heimildir um jarðirnar, s.s. örnefnaskrár, túnakort, jarðabækur og annað sem getur gefið vísbendingar um fornminjar. Notast var við Trimble Juno 5 uppmælingatæki og myndir teknar.

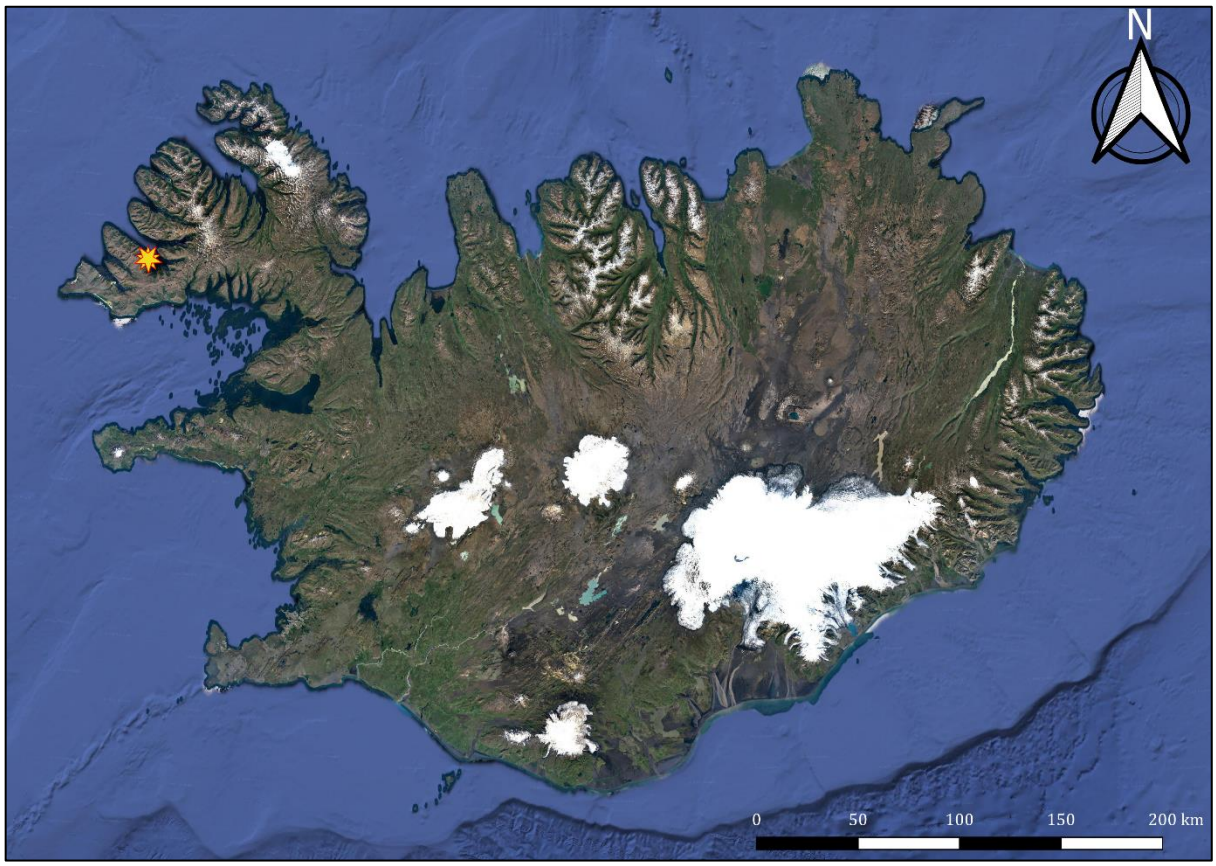

Mynd 1 - Staðsetning skráningarsvæðisins merkt inn á kort með gulri stjörnu

2.1 TILGANGUR FORNLEIFASKRÁNINGAR

Allir skráðir minjastaðir voru skráðir og voru teknir staðsetningarpunktar á hverjum stað með Trimble Juno 5 uppmælitæki. Minjastöðunum var lýst og ljósmyndir teknar af hverjum stað.

Í lögum um menningarminjar nr. 80 29. júní 2012 segir að lögin eigi að tryggja eftir föngum verndun menningarsögulegra minja í eigin umhverfi og að íslenskum menningararfi verði skilað óspilltum til komandi kynslóða. Eins eiga lögin að auðvelda aðgang að minjunum, kynna þær þjóðinni og greiða fyrir rannsóknum. Þá er fornleifaskráning bundin skipulagsgerð skv. lögunum, en í 16. gr. segir:

> Skylt er að fornleifaskráning fari fram áður en gengið er frá svæðisskipulagi, aðalskipulagi eða deiliskipulagi eða endurskoðun þess og skal sá sem ber ábyrgð á skipulagsgerð í samræmi við skipulagslög standa straum af kostnaði við skráninguna.

Í 3. grein laganna eru fornleifar skilgreindar sem:

> Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:
>
> búsetulandslag, skrúðgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum, vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri, tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita, vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra, virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum, þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð, áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum, haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið, skipsflök eða hlutar þeirra.
>
> Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands.

Í 21. grein laga um menningarminjar segir:

> fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.

Þetta á við um allar fornleifar, óháð sérstakri friðlýsingu. Friðhelgi fornleifa er ekki háð því að þær séu þekktar eða hafi verið skráðar. Sú skylda hvílir á sveitarfélögum eða framkvæmdaaðilum að gera Minjavernd ríkisins viðvart ef fyrirsjáanlegt er að minjar spillist vegna hvers konar framkvæmda eða breyttrar landnotkunar (sjá 12.gr.).

> Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskönnun umsvifalaust svo skera megi úr um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megi fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands (24 gr.).

Eitt af markmiðum fornleifaskráningar er að koma í veg fyrir að minjar verði fyrir skemmdum af gáleysi eða nauðsynjalausu. Fornleifaskráning nýtist við minjavörslu þegar ákveða á verndun á einstökum minjastöðum. Eins kemur hún að miklum notum vegna fyrirhugaðra framkvæmda. Þá er hægt að taka tillit til minjanna við skipulagsgerð og nýta þær í rannsókna eða kynningarskyni. Með fornleifaskráningu má einnig stórlega minnka líkur á að fornleifar komi óvænt í ljós við framkvæmdir sem gæti leitt til tafa á viðkomandi verki.

2.2 SKRÁNING FORNLEIFA

Verkefnanúmeri er úthlutað af Minjastofnun Íslands og svæðið hefur verið merkt inn á vefsjá Minjastofnunar og skýrsla skráð þar sem og minjar sem mældar voru upp. Verkefnið fékk númerið 2770 og þar á eftir eru hlaupandanúmer rannsóknarinnar, dæmi: *2770-001.*

3. SKIPULAGSSVÆÐIÐ

Skráningarsvæðið er flatlendi neðan við núverandi íbúðarhús á Hóli í Bíldudal og nær að Litlueyrará í suðri. Á svæðinu er jarðtökusvæði og íþróttavöllur, sléttuð tún, skurðir og vegir.

Mynd 2 - Mörk skráningarsvæðisins eru merkt á loftmynd með svartri punktalínu.

4. HÓLL

Fyrstu heimildir sem koma fram um jörðina Hól eru frá árinu 1569 er jarðarinar Litla Eyri og Hóll voru seldar með öllum gögnum og gæðum sem fylgt höfðu að fornu og nýju.[1] Hjáleigur Hóls voru bæirnir Hólakot, Hjallhóll og Hólshús en hjáleiga Litlu Eyrar var Litlueyrarhús.[2] Í jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns sem gerð var á Bíldudal um 171ö var sagt að Litla Eyri hafi fyrrum verið hjáleiga frá Hóli, þar voru skráðar tvær hjáleigur frá Litlu Eyri, Litlueyrarhús sem áður hefur verið nefnd og svo tómthús sem stóð niður á Bíldudalseyri við hlið verslunarinnar og var kallað Búðeyri.[3] Á Bíldudal var ein af höfnum einokunarverslunarinnar en ýmislegt bendir til þess að áður hafi þýskir kaupmenn stundað þar verslun. Þegar verslunin var gefin frjáls á 18. öld komst Bíldudalsverslun í hendur einkaaðila og fyrstur eftir að einokun var aflétt var Ólafur Thorlacius og var hann einn umsvifamesti kaupmaður landsins.[4] Bænhús mun hafa verið

[1] Íslenzkt fornbréfasafn 15. bindi, 1947-1950, bls. 327
[2] Ingvaldur Nikurlásson, 2001, bls. 44
[3] Árni Magnússon & Páll Vídalín, 1938, bls. 378
[4] Sólrún Geirsdóttir, 2000, bls. 3

á Hóli en var lagt af árið 1674.[5] Á túninu á Hóli austan við bæjarhúsin er örnefnið Bænhúsflöt en þar sást móta fyrir grunnfleti bænhústóftarinnar um 1950 en hún hvarf við túnasléttun.[6] Talið er að verslun hafi verið stunduð á Bíldudal lengi og hafi einkum enskir og þýskir kaupmenn verslað þar fyrr á öldum en verslun fór þá aðallega fram í skipum. Fyrsta heimildin um danska verslun á Bíldudal var kæra sem lögð var fram á verslunina á Hvestuþingi árið 1615.[7] Snemma á 19. öld stóðu myndarleg verslunarhús á Bíldudal „hin myndarlegustu sem Ebenezer Henderson kvaðst hafa séð á landinu á ferðum sínum 1814-1815." Þau voru rifin fyrir 1880 en í lok aldarinnar reisti Pétur Thorsteinsson meðal annars verslunar- og íbúðarhús sem var talið ein glæsilegasta bygging sinnar gerðar á landinu, búið ýmsum nútímaþægindum svo sem rennandi vatni og frárennsli. Þegar Pétur keypti verslunina á Bíldudal 1880 var þar aðeins eitt íbúðarhús og nokkrir kofar auk húsa verslunarinnar, en næstu áratugi átti sér stað mikil uppbygging. Þegar Pétur kom á Bíldudal árið 1879 var byggð nær eingöngu á þeim bæjum sem voru í dalnum og aðeins voru þrjú hús á svæðinu sem bærinn byggðist síðar á. Hóf Pétur að kaupa skip og var byggð hafskipabryggja suttu síðar og fjölgaði fólki á Bíldudal ört eftir það og fluttist þangað úr öllum landsfjórðungum. Nýtt verslunarhús var reist og hinn svonefndi Langiskúr sem var lengsta hús á Íslandi og notað undir saltfisk. Einnig risu bakarí, smiðja og kirkja. Vegur var lagður frá kauptúninu og að Litlu Eyri.[8] Mikil umsvif voru á Bíldudal á fyrrihluta tuttugustu aldar en fór að dragast saman á síðari hluta tuttugustu aldar.

5. NIÐURSTÖÐUR

Engar minjar voru skráðar á vettvangi eða eftir heimildum. Hafa ber þó í huga að ávallt geta minjar leynst undir sverði og komi minjar óvænt í ljós við framkvæmdir skal stöðva þær tafarlaust og hafa samband við Minjastofnun Íslands.

[5] Árni Magnússon og Páll Vídalín, 1938, bls. 376
[6] Ingvaldur Nikurlásson, 2001, bls. 45
[7] Ingvaldur Nikurlásson, 2001, bls. 45
[8] Hafliði Magnússon, [útgáfuár vantar], bls. 26-27

6. HEIMILDASKRÁ

Árni Magnússon & Páll Vídalín. (1984). *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. VII. bindi.* Reykjavík: Sögufélagið.

Hafliði Magnússon. (n.d.). *Arnarfjörður: Þjóðsögur, galdrasögur, kynjasögur, heimildir og Örnefni í réttri röð eftir fjörðum og dölum.*

Ingvaldur Nikurlásson. (2001). *Mannlíf og saga fyrir vestan. Þjóðlegur fróðleikur gamall og nýr* (B. 9). Hrafnseyri: Vestfirska forlagið.

Íslenzkt fornbréfasafn 15. bindi. (1947-1950). Reykjavík: Hið íslenzka bókmenntafélag.

Sólrún Geirsdóttir. (2000). *Byggingarár húsa á Bíldudal. Unnið fyrir Veðurstofu Íslands. NV nr. 6-00.* Bíldudalur: Náttúrustofa Vestfjarða.

7. KORT

NÁTTÚRUSTOFA VESTFJARÐA
Fornleifadeild

0 100 200 300 m

Skráningarsvæðið er innan hvítu línunnar.
Mælikvarði: 1:4000 Dags. 27.5.2022 Kort 1
Náttúrustofa Vestfjarða Atli Rúnarsson